

С Р П С К И

КЊИЖЕВНИ ГЛАСНИК.

УРЕДНИК, ЈОВАН СКЕРЛИЋ.

ВЛАСНИК, БОГДАН ПОПОВИЋ.

КЊИГА ДВАДЕСЕТ ШЕСТА.

БЕОГРАД.

НОВА ШТАМПАРИЈА „ДАВИДОВИЋ“, ДЕЧАНСКА 14.
1911.

ДОСИТЕЈ ОБРАДОВИЋ И РУМУНИ.

Читајући дела Доситејева бележио сам из њих све што ми се учинило од интереса да се забележи, било као податак за познавање нашега народа, било као прилог за народну културу, особине, погледе, обичаје, традицију. Између осталог избележио сам и она места у којима се помиње веза Доситејева са Румунима, било да је природна, јер је он из једнога краја, где се наш и румунски народ блиско додирују и где је историјска судбина већ одавно наталожила етнографску и културну везу српско-румунску, било да се иначе јавила.

Рођен у Чакову, у Банату, где „сва деца српска знаду влашки“, Доситеј се користио влашким језиком: на њему је, како сам каже, почео читати кад и на српском језику, на њему је многе ствари научио, он му је помагао учењу латинског, талијанског и француског језика, из њега је унео и у своје књиге понеку реч и пословицу.

До 1750 године, дакле до времена кад се Доситеј могао почети користити румунском литературом, она је још била мала и безначајна. Тек је имала око 170 штампаних књига,¹ и то готово све црквеног садржаја. Кад се узме на ум прештампавање једних истих књига за црквену и

¹ У „Bibliografia românească veche, 1508—1830“ de J. Bianu și N. Nodoc, Tomul I-II, до 1750 године забележена је 271 књига. Кад се од тога одбије на стотину књига, које нису на румунском језику, већ на словенском (38), грчком (43) и другим, остаје румунских око 170 књига.

иначе религиозну потребу и овај се број знатно смањује. Па при свем том није био мали утисак што га је и она учинила на Доситеја.

I

„Кад бих год био у цркви, вели Доситеј за своје детињство, сакрио бих се у олтар, дочепао бих се влашког *казанија* или *поученија*, па бих читао до савршења црквнога правила (познато је да у Чакову сва деца српска знаду влашки). Толкованије мога магистра помогло ми је да разумем *прологе*; ниједан није остао непрочитат од мене; много би ме пута попови карали, што кварим црквоне књиге, но залуду. Две три године ово чинећи влашко *поученије*, *јевангелије* и *прологе* знао сам на памет“.¹

Казанија (Cazania, Cazaniu) су у румунској литератури Омилије и заузимају у њој, после Библије, прво место. Изгледа, вели Гастер, да је беседа била главни део службе у румунској цркви, што данас није више случај.² Број *Казанија*, било да су збирке, било да су појединачна, врло је велики. До 1750 године било их је наштампаних 1564, 1581, 1643, 1644, 1699,³ 1742 и 1748.⁴

Поученија су исто што и *Казанија*. *Казаније* од 1581 године носи и наслов „*Поучење*....“

Пролози. Животи и дела светаца били су међу Румунима врло популарни. Како су свеци били примери врлине и верског одрицања, прави мученици вере, природно је што су и врло поштовани. Нарочито је чудноватост њиховога живота била привлачна за поетску

¹ „Живот и прикљученија Димитрија Обрадовича, нареченог у калуђерству Доситеја“, I, 22. (Наводи су свуд по издањима Српске Књижевне Задруге).

² M. Gaster, „Chrestomatie română“, I, 1891, XXXVI.

³ J. Bianu și N. Hodoș, „Bibliografia românească veche“, Tomul I, стр. 51, 85, 137, 144, 372.

⁴ J. Bianu și N. Hodoș, „Bibliografia“, II, 57 и 105.

душу народну. Због тога у румунској литератури налазимо *пошћуних зборника* живота светаца, распоређених по месецима и по данима у години, којима се служило у црквама и *специјалних зборника* за празнике и најзад појединих живота. Најстарија колекција „Пролога“ је рукопис из 1675 године, који почиње месецем септембром. Оригинал је несумњиво словенски. Митрополит сучевски Доситеј саставио је огромну збирку живота светаца и наштампао је у Јашу 1682 године („*Вѣща шн петрауѣра свѣцилоуѣ*“, у четири књиге),¹ служећи се текстовима грчким и словенским. Како је ова збирка била врло велика, црква се њоме није могла увек служити, но је употребљавала „Минеј“, који је, сем живота светаца за сваки дан, садржавао још и песме, тропаре и друго. Најстарији Минеј штампан је у Бузау 1698 године² у коме су само животи на румунском језику, а типик и све остало је још на словенском. Сем овога Минеја у 12 свезака, за 12 месеца, постоји још и један „Антологин“ или збирка живота за празнике светаца, који је штампан 1705 године у Римнику.³ „Ове две збирке једино су служиле за читање у црквама до почетка нашега века“. ⁴ Једну од њих могао је имати и Доситеј у Чакову у рукама.

Јеванђеље је на румунском језику први пут штампано почетком друге половине XVI века,⁵ ма да су још за дуго међу Румунима прештампавана и словенска јеванђеља.

II

Напустивши Опово, пође Доситеј са својим другом Атанасијом у Хрватску. Идући Пакрацу дођу у једно

¹ J. Bianu și N. Hodoș, „Bibliografia românească veche“. I, 240

² Jbidem, 365.

³ Jbidem, 462.

⁴ M. Gaster, „Chrestomatie română“, I, 53.

⁵ J. Bianu și N. Hodoș, „Bibliografia“, I, 43.

село и уђу у кућу, у којој је била свадба. „Кад ети ти од некуда једне велике ђачине, који баш спрама мене седне, по послуша неколико наш разговор, пак онда окрете реч к мени говорећи: „По твом изговору чини ми се да си ти шизматик“. „Нисам ја шизматик“, одговорим му ја слободно, „него православни Христијан“, и бољи од њега, ако је рад знати. Почнемо на ма' по обичају дишпут о началству папином и о старешинству цркве греческе и римске. О овоме послу ја сам већ читао био некога Максима Пелопонисиотскога књигу на влашком језику и знао сам је као на изуст и могао сам се о том дишпутати да се земља подамном тресе“.¹

Књига Максима Пелопонезиотског, коју Доситеј овде помиње, изашла је у Снагову 1699 године и носи наслов: „Књига или светлост са правим доказима источне хришћанске догме, против потчињавања папству, откривена и састављена од премудрога јеромонаха Максима Пелопонизијског, сада први пут штампана на румунском језику, по наредби и трошком пресветлог и превисоког господина и господара целе земље румунске Јоана Констандина...“ (Κάρτε σαυ λυμνιντ̃ кѹ дрѣнтѣ докедирн дин догмеле бесѣрнѣи̃ прѣсѣрнѣлѣи̃, лсѣи̃рл̃ дежгинѣр̃и̃и̃ плинсташинлорѣ, дескоперитѣ ши лшезатѣ де прѣ фѣлѣатѣлѣ јеромонлх̃ Млхнмѣ Пелопониснѣлѣл̃. Акѹм̃ фѣлѣю̃ тѣлѣрнѣ прѣ лнмкл̃ рѹмѣнѣскѣ, кѹ порѹнкл̃ ши толтѣ келѣл̃ал̃ л̃ прѣлѣмннлѣтѣ лѣи̃ ши̃ фѣлѣатѣлѣи̃ Доинѣ ши̃ фѣлѣ-дѹнтѣрѹ л̃ толтѣ царл̃ рѹмѣнѣскѣ Іѡлннѣ Констандинѣ Б. Б. Воекодѣ Пѹртѣнѣ кѣрмл̃ православнѣи̃ен̃, прѣсѣи̃и̃и̃тѣлѣл̃ митрополит Вѹр̃ Ѳεωδοσιѣ. Ши̃ салѣ тѣлѣрнѣтѣ ф̃ Тѹпогрлѣіа̃ Доинѣскѣ ф̃ Сѣи̃тл̃ мѣнѣстирѣ ф̃ Снѣгѡв. Ал̃ лнѣлѣ̃ мѣи̃тѣи̃рѣи̃ лѣи̃и̃и̃ лхѹф̃ ф̃ лѣи̃л̃ лѣи̃ лпрлѣтѣ. Де̃ смѣрнѣл̃ ф̃трѣ јеромонлхн̃ Анѡіи̃ Іѡхѣнѣл̃ пѣнѣтрѣ̃ кл̃ сѣ̃ се̃ дѣ̃ дар̃ православннѣи̃лорѣ).²

¹ Живот и прикљученија, II, 9.

² J. Bîanu și N. Hodoș, Bibliografia, I, 370. Исти Максим Пелопонизијски наштампao је пре тога у Букурешту 1690 године на грчком језику „Ручву књигу против папске шизме“ са сличним насловом горњој: „*Εγχειρίδιον κατὰ τοῦ σχίσματος τῶν παπιστῶν. Συντεθὲν μὲν παρὰ τοῦ σοφωτάτου ἱερομονάχου Μαξίμου τοῦ*

III

Доситеј прича¹ како се, враћајући се из Цариграда преко Галца у Фокшану упознао „с епископом романским господином Леоном Ћиуком,² који ми је по том велики пријатељ био“. Доцније је Доситеј у Немачкој водио старање о двојици Ћиукиних питомаца. 1783 године у писму Харалампију он га помиње као особито учена и мудра човека у Молдавији, „којега усрдије к науци и љубав к отечеству није могуће довољно описати. На другом месту нећу изоставити прилику за описати на шире овога славнога мужа; овде само толико назначујем, да је он епископом будући француски језик изучио, преизрјаднују библиотеку с многим трошком саставио, различне књиге на свој језик превести дао и сад намерава Оксенстерна „Театр политически“ и „Телемаха“ с својим иждивенијем на штампу издати и свом отечеству поклонити“.³ Ћиуки је Доситеј посветио свој српски превод књиге: „Слово поучително Господина Георгија Јоакима Цоликофера“, (Лајпциг, 1784), називајући га у посвети, коју је написао на румунском језику, „преосвећеним и пречистим оцем епископом“ и својим „највећим добротвором“.

„Театр политически“ и „Телемак“ до 1808 године не налазе се у „Библиографији румунској“. У њој се Леон помиње само 1786 године као митрополит мол-

Πελοποννησίον. Νῦν δὲ τελευθὲν διὰ προστάγματος τοῦ εἰσεβεστάτου ἐκκληροτάτου καὶ γαληροτάτου αὐθέντου καὶ Περμόρος λάσης Οὐγγροβλαχίας Κρότον Ἰωάννου Κωνσταντίου Μλασαράμλα, βοεβόδα τοῦ Μλαγκοβάνου. Ἐν τῇ αὐθεντικῇ Τελευγραφίᾳ τῇ ἐν Μλουκορρεστίῳ. Ἐν ἔτει σωτηρίῳ αχς' κατὰ μῆνα Ἰανουάριον. Ἐπὶ τῇ διαδίδοσθαι χάρισμα τοῖς Ὀρθοδόξοις“.
(J. Bianu și N. Hodos, Bibliografia I, 297).

¹ Живот и прикљученија II, 96.

² Право му је презиме било Ћиука (Giuca).

³ „Избор поучних састава“, стр. 112.

давски са чијим је благословом штампан у Јашу један „Октојих“.¹

IV

Доситеј казује како „покојни Гаврил молдавски митрополит гледајући своје *робове*. Цигане, гди скачу и певају, као да не знаду што ће од радости чинити, често би рекао: „Та Бог их видео! Ништа не једу него мамаљугу, од куд им оно весеље у срцу?“²

Ово чуђење митрополита Гаврила не би значило много, кад би се односило на уобичајени невољни живот Цигана. Али митрополитови Цигани су били робови, у положају, који је тешко описивати без језе. У Влашкој и Молдавији Цигани су се делили на: *крунине* или *кнежевске* (Tigani domnesti) и на *робове* (robi) *манастирске* (Tigani manastiresti) и *илемићске* (Tigani boeresti). Крунини Цигани били су слободни, скитали су куда су хтели, али су плаћали извесне дажбине. Робови пак били су сопственост манастира и племства. Као сопственост манастира они се први пут помињу у Влашкој у хрисовуљама Дана (1385) и Мирче (1387), а у Молдавији Александра (1482).³ Робови су могли бити продати, промењени, поклоњени и наслеђени. Нису имали личнога права, већ су сматрани као ствари, којима се може слободно располагати. И деца су им остајала робови; па чак и онај који би се оженио Циганком робињом, или која би Румунка пошла за Циганина роба, постајали би робови. Због велике користи од њиховога рада коштала је једна циганска фамилија у XVII веку, у Молдавији, четрдесет угарских форината, а у XVIII веку три до четири стотине леја (један леј вредео је седамдесет хелера). Број Цигана робова био је око 1837 године у Молдавији на 3851 фамилија, а у Влашкој на 33.000 фамилија. Стање ових

¹ J. Bianu și N. Hodoș, „Bibliografia românească veche“ II, 1910, 313.

² „Басне Доситеја Обрадовћа“, II, 158.

³ D. Onciul, „Din istoria României“, București, 1909, 44—45.

Цигана било је ужасно. Људи, који су га знали, описују га страшним бојама. М. Когалницеану у своме говору о ослобођењу Цигана, у румунској Академији Наука, 9 априла 1891 године, казује, како је, „у време своје младости, виђао на улицама у Јашу људска бића, која носе ланце на рукама и ногама, а неки чак и гвоздене карике око главе, а утврђене око врата. Свирепи бој, осуда на глад и дим, затварање у нарочите апсане, избацивање голих у снег или у замрзнуту реку, то је била судбина сиротих Цигана. Није се пазило ни на породичну светињу и везу: жена је одузимања од мужа, кћи отрзана од родитеља, деца откидана из родитељских наручја, одвајана једно од другог и продавана као стока на све четири стране Румуније. Ни хуманост, ни религија, ни грађански закон не имађаху милости за ова сирота бића. Страшно је то било видети“.¹ Ово је стање трајало чак до половине XIX века.

Сад је мислим јасно чуђење митрополита Гаврила веселости Цигана робова.

V

Доситеј је превођен на румунски језик:

1802 године превео је Димитрије Цикинђал (Dimitrie ichindél) „Совјете здраваго разума“ под насловом: *Сфатриле а џецлџери уен сџџтодсе прии бине џцелентл Досифеи Обрдокну џтокмнте. Арџ лџвм џтџа датџ џтолрсе денре лимбл сербџскџ ши џтрџ лџест кпп џ лимбл дако-ромџнџскџ лџезџте. Џ Бџдл, слџ тџпџрнт џ крџскџ тџпогрџџе орџентџлнџскџ а Оџнџверсџтџтџн Пешџн. 1802, 8^о, XVI + 154.*

1808 године превео је исти Цикинђал „Собраније разних правоучителних вешчеј в ползу и увеселеније“: *Адџндрџ де лџкрџри морџлнџсџи де фолос ши сирџ кеселџе прии Досифеи Обрдокну џтокмнтџ Ар лџвм џ лимбл дако-ромџнџскџ трџдџсе прии нџрнтелџ Димитрџе Цџкинџџл пџрохџл Бџхверекџџнџнџнџ. Пџртџ џтан. Џ Бџдл, лџ крџскџ тџпогрџџе а Оџнџверсџтџтџн Оџнџверџнџ. 1808, 8^о, 104.*

¹ М. Kogalniceanu, „Desrobirea Țiganilor“, București, 1891, 14.

Чудновата је била судбина Доситејевих „Басана“ на румунском језику. У писму Јакову Чокрљану од 14 новембра 1793 године вели Доситеј: „За штампу на влашки преведених басна метите на табак, на доброме папиру, најмање по 16 форинти, колико табака буде. Каква су ова крупна слова мислим да ће бити егземпляр од 40 табака или више. Дакле слободно можете хесапити 800 форинти за једну хиљаду егземплара“.¹ Ког се ово превода Доситијевих „Басана“ тиче, не зна се. У Библиографији румунској, која је изашла прошле године, до 1808 године нема помена о преводу Доситејевих „Басана“. Шафарик је мислио да је Доситејева „Басне“ превео на румунски његов синовац Григорије Обрадовић.²

Јован Ст. Поповић помиње 1847 године Доситејева „Басне“ на румунском језику, „које је малобечкеречки парох и за исто дело многе неугодности претрпивши Цикинђал, тако добро и у духу Доситеја превео, да би и сам наш старац пуно њиме задовољан био“.³ Интересантно би било сазнати, какве је „неугодности“ Цикинђал претрпео због Доситијевих „Басана“. Међу тим оно што знам, то је, да је Цикинђел штампао Доситејева басне у Будиму 1814 године, под својим именом, не казавши да су од Доситеја, а под насловом: „Философске и политичке поуке моралних басана, сада први пут скупљене и у овом облику поређане Димитријем Чикинђалом“ (*Filosoficescǎ și politicescǎ prin fabule moralnice învețaturǎ, acum întâia oară culese și întru acestǎ chipǎ pre limba româneascǎ întocmite de Dimitrie Cichindealǎ, parochulǎ Becicherecului-micǎ și alǎ scolelorǎ preparande românescǎ din Aradulǎ vechiǎ catechetǎ. Buda, 1814*). Ову књигу бележим по туђем наводу, али и по самом наслову, у коме се Доситеј, који 1811 беше умро, не

¹ „Домаћа писма Доситија Обрадовића“ стр. 47.

² „Er soll Dossithejs Fabeln ins Walachische übersetzt“ (P. J. Šafařík, „Geschichte der südslavischen Litteratur“, III, 329.

³ „Гласник Друштва Србске Словесности“ I, 31.

помиње, може се видети неисправност Цикинђалова. Ту је неисправност, међу тим, потпуно утврдио Јоан Русу, парох арадски. На име Русу је 1885 године издао свој нови превод Доситејевих „Басана“ на румунском, под насловом: „Басне Димитрија Чикинђала у новоме преводу са српског оригинала Доситеја Обрадовића од Јоана Русу“ (*Fabulele lui Demetriu Cichindeală în traducere nouă din originalul sârbesc al lui Dositei Obradović de Joan Russu, parochul aradului. Arad, 1885, 8° L + 213*). У предговору ове књиге указао је Русу на очите фалсификате, које је Цикинђал починио, старајући се да избегне сумњу у оригиналност овога рада. Он је опширно, на многим примерима, показао како је Цикинђал изостављао или замењивао све што је лично Доситејево или што не би приликовало за Цикинђала. Примера ради наводим само: да је Цикинђал изоставио целу басну под бројем 146 „Лисица и гавран“, јер у њој Доситеј казује у наравоученију, како се вратио из Смирне у Далмацију, како је отворио школу у Плавну и како се упознао са попом Маучом из Отона; да је изоставио из басне под бројем 96 „Кртина и мати њена“ оно место где Доситеј казује: „Случи ми се у Црној Гори читати у некој књизи....“; да је у басни под бројем 94 „Медвед и Циганин“ заменио Доситејеву реченицу: „Доћи ће блажено време кад ће и Албанси на њиховом језику књига имати“ реченицом: „Доћи ће ваљда и то срећно време кад ће и Румуни добити корисну науку и књиге на своме језику“, и тако даље, да не наводим све примере, које је Русу навео, да докаже своје тррђење.¹

У књизи Ј. Русу је опширна биографија Доситејева састављена на основу дела Доситејевих и превод свију басана са наравоученијама.

VI

Доситеј често помиње у својим писмима свога синовца Григорија Обрадовића, који је био „школа гра-

¹ J. Russu, „Fabulele lui Demetriu Cichindeală“, стр. XL—XLVII.

ничних директор“, знао „три језика: српски, влашки и немачки“ и написао две књиге на српском језику.¹ Тај Григорије радио је и на румунској књизи: написао је на румунском језику једну књигу, а две је превео са немачког на тај језик. Све три намењене су школској потреби.²

Тих. Р. Ђорђевић.

¹ Стојан Новаковић, „Српска Библиографија“, стр. 50 и 54. Види и страну 52.

² J. Bianu și N. Hodoș, „Bibliografia“, II, 455, 461 и 493.